

Rozdział I. Postępowanie cywilne – podstawowe pojęcia

Literatura: *Ł. Błaszczak*, Wiadomości wstępne i wprowadzenie do nauki postępowania cywilnego, [w:] *Postępowanie cywilne*, *E. Marszałkowska-Krześ*, Warszawa 2013; *J. Bodio*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz* aktualizowany. Tom I. Art. 1–729, *A. Jakubecki* (red.), wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex, komentarz do art. 177; *W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016; *S. Cieślak*, *Pojęcie, skład i charakter systemu postępowania cywilnego*, [w:] *S. Cieślak*, *Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex; *S. Dąbrowski, A. Łazarska*, *Nadużycie władzy sędziowskiej*, [w:] *Polski Proces Cywilny* 2012, Nr 1, s. 7; *T. Ereciński*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom I. *Postępowanie rozpoznawcze*, *T. Ereciński* (red.), wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex, komentarz do art. 11; *tenże*, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym. Tezy i wstępne propozycje do dyskusji*, [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, *P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler* (red.), wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex; *M. Górna-Zawadzka*, [w:] *Postępowanie cywilne*, *I. Gil* (red.), Warszawa 2017, s. 82; *J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz*, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009; *M. Kurowski*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, *D. Świecki* (red.), wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex, komentarz do art. 8; *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), *Meritum Postępowanie cywilne*, Warszawa 2017; *H. Mądrzak*, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003, s. 14; *W. Siedlecki, Z. Świeboda*, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2001; *A. Zieliński* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2017, wersja elektroniczna, dostęp Legalis, komentarz do art. 1.

§ 1. Pojęcie postępowania cywilnego

Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego nie wprowadza definicji legalnej pojęcia postępowania cywilnego, ale została skonstruowana przez przedstawicieli doktryny prawa procesowego cy-

1

wilnego¹. Definicji postępowania cywilnego nie można wywodzić z treści art. 1 KPC, ponieważ zawarta w nim regulacja nie wyczerpuje wszelkich możliwych form postępowania właściwych dla rozstrzygania spraw cywilnych, składających się na pojęcie postępowania cywilnego. Artykuł 1 KPC reguluje rozpatrywanie spraw cywilnych w ramach postępowania sądowego (postępowanie cywilne *sensu stricto*), podczas gdy sprawy te mogą być także przedmiotem pozasądowych form rozstrzygania sporów, takich jak sądownictwo polubowne czy mediacja² (postępowanie cywilne *sensu largo*³).

Przy definiowaniu postępowania cywilnego należy mieć na uwadze niejednorodność tego postępowania, które składa się z dwóch równorzędnych trybów postępowania (procesu i postępowania nieprocesowego), ale także postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego oraz międzynarodowego.

Definicja postępowania cywilnego powinna zawierać w sobie zarówno aspekt podmiotowy, jak i przedmiotowy. Aspekt podmiotowy powinien uwzględniać kompetencje sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego do rozpatrywania spraw cywilnych w rozumieniu art. 1 KPC, jak i innych kompetentnych organów, np. sądu arbitrażowego. W przypadku natomiast aspektu przedmiotowego, definicja powinna akcentować podstawową funkcję postępowania cywilnego, jaką jest funkcja ochronna, której celem jest zagwarantowanie ochrony, zarówno interesu indywidualnego, jak i interesu ogólnego.

Postępowanie cywilne powinno być ponadto definiowane także z punktu widzenia zakresu spraw, jakie podlegają rozpoznaniu w jego granicach, tj. z punktu widzenia definicji sprawy cywilnej unormowanej w art. 1 KPC.

Z powyższych względów postępowanie cywilne powinno zostać zdefiniowane jako prawnie zorganizowany ciąg działań sądu lub innych kompetentnych organów przy udziale zainteresowanych podmiotów, które to działania są podejmowane w celu udzielenia ochrony prawnej oraz urzeczywistnienia konkretnej normy prawnej, poprzez rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 KPC⁴.

¹ Zob. W. Broniewicz, [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016, s. 25; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Miściuk-Jodłowska, K. Weitz, Postępowanie cywilne, Warszawa 2009, s. 23; W. Siedlecki, Z. Świeboda, Postępowanie cywilne. Zarys wykładu, Warszawa 2001, s. 22.

² Ł. Błaszczak, [w:] Postępowanie cywilne, E. Marszałkowska-Krześ (red.), Warszawa 2013, s. 4.

³ Za: A. Zieliński, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, A. Zieliński (red.), Warszawa 2017, wersja elektroniczna, dostęp Legalis, komentarz do art. 1, uwaga 6.

⁴ Ł. Błaszczak, [w:] Postępowanie cywilne, E. Marszałkowska-Krześ (red.), Warszawa 2013, s. 5

Istnieje wiele definicji postępowania cywilnego, ale powyższe ujęcie zasługuje na aprobatę z punktu widzenia przydatności dydaktycznej oraz przyszłej analizy systemu postępowania cywilnego, akcentując najważniejsze elementy takie jak: sfera podmiotowo-przedmiotowa, zorganizowany kompleks czynności czy realizacja norm prawa materialnego¹.

Orzecznictwo

- Należy zatem przypomnieć, że prawo procesowe cywilne – zważywszy m.in. na jego cel – jest zamkniętym zbiorem norm formalnoprawnych określających konieczne albo tylko możliwe czynności sądu oraz stron i innych uczestników postępowania; ustawodawca nadaje im określoną formę, oznaczając czas i miejsce ich dokonywania, a także ustanawia związane z ich podjęciem lub zaniechaniem skutki (post. SN z 28.3.2019 r., III CZP 92/18, Legalis).
- Kodeks postępowania cywilnego jest zespołem norm prawa formalnego regulujących postępowanie przed sądami i innymi organami wymiaru sprawiedliwości, a jednym z celów tego postępowania jest urzeczywistnianie przepisów prawa materialnego oraz ich egzekwowanie. Ustawodawca, nadając czynnościom sądu, stron i innych osób biorących udział w postępowaniu określoną formę, oznaczając czas i miejsce ich dokonywania, a także normując związane z ich podjęciem lub zaniechaniem skutki, czyni postępowanie sądowe sprawnym, skutecznym i przewidywalnym (post. SN z 26.7.2017 r., III CZ 25/17, Legalis).

§ 2. Źródła prawa procesowego cywilnego

Zasadniczym źródłem prawa procesowego cywilnego jest ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, podzielona na pięć części tj.: część pierwsza „Postępowanie rozpoznawcze”, składająca się z trzech ksiąg „Procesu”, „Postępowania nieprocesowego” oraz „Postępowania w razie zaginięcia lub zniszczenia akt”, część druga „Postępowanie zabezpieczające”, część trzecia „Postępowanie egzekucyjne”, część czwarta „Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego” oraz część piąta „sąd polubowny (arbitrażowy)”.

Poza Kodeksem postępowania cywilnego, postępowanie cywilne regulują także inne akty prawne. Są to w szczególności:

- 1) ustawa z 28.7.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 785 ze zm.);

¹ Szerzej: S. Cieślak, Pojęcie, skład i charakter systemu postępowania cywilnego, [w:] S. Cieślak, Powiązania wewnątrzsystemowe w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2013, wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex.

- 2) ustawa z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 365 ze zm.);
- 3) ustawa z 24.5.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 723) – choć tylko dla spraw wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469);
- 4) ustawa z 22.3.2018 r. o komornikach sądowych (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 121);
- 5) ustawa z 28.2.2018 r. o kosztach komorniczych (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2363 ze zm.);
- 6) ustawa z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.);
- 7) ustawa z 15.5.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 243 ze zm.);
- 8) ustawa z 20.8.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1500);
- 9) ustawa z 6.7.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2204);
- 10) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.6.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1141);
- 11) ustawa z 17.6.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez uzasadnionej zwłoki (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.).

W związku z tym, że Polska jest jednym z członków Unii Europejskiej, prawo unijne stało się jednym ze źródeł prawa powszechnie obowiązującego. W związku z powyższym, za źródło prawa procesowego cywilnego należy także uznać, m.in.:

- 1) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 861/2007 z 11.7.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE L Nr 199, s. 1);
- 2) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 1896/2006 z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L Nr 399, s. 1);
- 3) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L Nr 351, s. 1);

- 4) rozporządzenie Rady (WE) Nr 1206/2001 z 28.5.2001 r. w sprawie współpracy między sądami państw członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych (Dz.Urz. UE L Nr 174, s. 1);
- 5) rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 805/2004 z 21.4.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE L Nr 143, s. 15);
- 6) rozporządzenie Rady (WE) Nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L Nr 7, s. 1).

Orzecznictwo

- [...] podstawową zasadą obowiązującą w prawie procesowym jest zasada terytorialności tego prawa, co oznacza, że sąd przeprowadza postępowanie stosując prawo procesowe obowiązujące w jego siedzibie (*lex fori*), chyba że odstępstwa w tym zakresie wynikają z uregulowań międzynarodowych (art. 91 ust. 2 Konstytucji RP). Sądy obydwu instancji były więc zobowiązane stosować przepisy polskiego postępowania cywilnego, w tym przepisy określające zasady ponoszenia kosztów procesu. Za źródła prawa procesowego uznawane są także akty prawne określające rozmiar kosztów sądowych oraz te, które wyznaczają zasady wynagradzania fachowych pełnomocników stron w postępowaniu przed organami wymiaru sprawiedliwości na potrzeby rozliczenia między stronami kosztów procesu (post. SN z 8.2.2013 r., IV CZ 107/12, Legalis).
- Sąd powszechny, rozpoznający sprawę, nie jest związany uchwałami Sądu Najwyższego, nawet o mocy zasady prawnej, jeżeli nie zostały wydane w tej samej sprawie (wyr. SN z 17.5.2017 r., V CSK 466/16, Legalis).

§ 3. Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne materialne

Stosunek pomiędzy prawem procesowym cywilnym a prawem cywilnym materialnym można określić jako relację ścisłej współzależności¹. Obie wyżej wymienione gałęzie prawa są skorelowane w stopniu tak daleko idącym, że brak którejkolwiek z nich, oznaczać będzie dla drugiej tzw. bycie martwą literą². Dzieje się tak bowiem, regulacje procesowe sta-

¹ L. Błaszczak, [w:] Postępowanie cywilne, E. Marszałkowska-Krześ (red.), Warszawa 2013, s. 13.

² Zgodnie z paremią *ubi remedium ibi ius*.

nowią niezbędne instrumentarium przymusowej, co do zasady, realizacji norm prawa cywilnego materialnego. Nie można jednakże błędnie upatrywać w tej relacji stosunku pomocniczości norm prawa procesowego wobec norm prawa materialnego. Oznaczałoby to bowiem przyznanie normom prawa cywilnego materialnego rangi norm wyższych, nadrzędnych, co jest konstatacją nieuprawnioną nieznajdującą potwierdzenia zarówno w przejawach woli ustawodawcy, jak i w doktrynie przedmiotu.

Przejawem zależności między prawem cywilnym materialnym a prawem cywilnym procesowym jest, chociażby, korzystanie ze wspólnej siatki pojęć. Należy poczynić jednakże zastrzeżenie, że nie każdy termin, którym posługują się obie gałęzie, będzie rozumiany tak samo¹. Niemniej tożsamością znaczeniową objęte są takie terminy jak: osoba fizyczna, osoba prawna, przedsiębiorca, pożytki, siedziba czy miejsce zamieszkania.

Kolejnym przejawem korelacji jest wywoływanie skutków materialnoprawnych przez niektóre czynności procesowe oraz wywoływanie skutków procesowych, przez niektóre czynności materialnoprawne². Dla przykładu, można wskazać, że czynność procesowa, jaką jest wniesienie pozwu wywołuje także skutek materialnoprawny w postaci przerwania biegu przedawnienia, natomiast zawarcie zapisu na sąd polubowny (czyli dokonanie czynności materialnoprawnej) przy podniesieniu zarzutu jego zawarcia skutkować będzie odrzuceniem pozwu lub wniosku (art. 1165 § 1 KPC).

Dokonując klasyfikacji danej normy cywilnej jako normy materialnoprawnej czy też procesowej, należy posłużyć się kilkoma rodzajami kryteriów. W wielu przypadkach sam fakt umiejscowienia danej normy w Kodeksie postępowania cywilnego, czy w Kodeksie cywilnym może okazać się niewystarczający – zdarza się bowiem tak, że norma zawarta w ustawie procesowej w istocie ma charakter materialnoprawny³. Zgodnie z prezentowanym przez *W. Broniewicza* stanowiskiem, o przynależności normy do gałęzi prawa cywilnego materialnego oraz do gałęzi prawa cywilnego procesowego powinien decydować jej cel, przedmiot i treść⁴.

Orzecznictwo

- Od potrącenia jako czynności materialnoprawnej, odróżnić trzeba zarzut potrącenia będący czynnością procesową. Oświadczenie o potrąceniu, o którym

¹ Np. problematyka rozumienia pojęcia roszczenia.

² Por. *H. Mądrzak*, [w:] *Postępowanie cywilne*, *H. Mądrzak* (red.), Warszawa 2003, s. 14.

³ Por. *W. Broniewicz*, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 31.

⁴ Szerzej: *Ł. Błaszczak*, [w:] *Postępowanie cywilne*, *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), Warszawa 2013, s. 16.

mowa w art. 499 KC, jest czynnością materialnoprawną powodującą w razie wystąpienia przesłanek określonych w art. 498 § 1 KC odpowiednie umorzenie wzajemnych wierzytelności. Natomiast zarzut potrącenia jest czynnością procesową, polegającą na żądaniu oddalenia powództwa w całości lub w części z powołaniem się na okoliczność, że roszczenie objęte żądaniem pozwu wygasło wskutek potrącenia. Oświadczenie o potrąceniu stanowi zatem materialnoprawną podstawę zarzutu potrącenia. Do dokonania potrącenia może dojść zarówno w ramach postępowania sądowego, jak i poza nim (wyr. SA w Łodzi z 7.5.2015 r., I ACa 1666/14, Legalis).

- Zawarta w treści art. 196 § 1 KPC konstrukcja dotyczy tylko legitymacji procesowej rozumianej jako uprawnienie do uzyskania rozstrzygnięcia co do merytorycznych postaw powództwa, czyli wyroku, wynikające z tożsamości pomiędzy stronami procesu a podmiotami powództwa. Nie odnosi się natomiast do legitymacji materialnej, czyli uprawnienia dotyczącego zbadania pozostałych merytorycznych podstaw powództwa, wynikającego z tożsamości zachodzącej pomiędzy podmiotami powództwa a podmiotowym zakresie wykazanego w tej sprawie stosunku prawnego (wyr. SA w Warszawie z 11.1.2018 r., V ACa 1019/17, Legalis).

§ 4. Stosunek postępowania cywilnego do innych postępowań

I. Relacje postępowania cywilnego do innych postępowań

Stosunek postępowania cywilnego do innych postępowań można badać dwójako: 4

1. Według rozgraniczenia zakresu przedmiotowego postępowań, tj. rozgraniczenia sprawy cywilnej od innych spraw (administracyjnych, karnych).
2. Według mocy wiążącej ustaleń i związania orzeczeniami pomiędzy organami postępowania cywilnego, a innymi organami uprawnionymi do rozpatrywania innego rodzaju spraw niż cywilne.

II. Postępowanie cywilne a postępowanie administracyjne

Omawianie relacji postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego (uregulowanego w przepisach KPA) należy rozpocząć od rozgraniczenia spraw rozpatrywanych w obu wymienionych postępowaniach. Zakres postępowania cywilnego wyznaczać będzie, co do zasady, sprawa cywilna w rozumieniu art. 1 KPC (zarówno w ujęciu materialnoprawnym, jak i formalnoprawnym). W przypadku postępowania administracyjnego 5

zakres przedmiotowy będzie wyznaczać tzw. sprawa administracyjna definiowana jako „kwestia istnienia stanu faktycznego, opisanego w hipotezie normy prawnej, która wymaga dla uwolnienia swej mocy wiążącej autorytatywnej konkretyzacji, dokonanej w formie aktu wydanego przez właściwy organ administracyjny”¹.

Sąd powszechny nie będzie mógł dokonać w ramach postępowania cywilnego rozstrzygnięcia w sprawie będącej sprawą administracyjną, gdyż nie będzie ona zakresowo zbieżna ze sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 KPC. W omawianym przypadku, sąd powinien stwierdzić przeszkodę w postaci przesłanki procesowej negatywnej, tj. niedopuszczalność drogi sądowej, a w konsekwencji pozew lub wniosek odrzucić (art. 199 § 1 pkt 1 KPC). Tak się jednak nie stanie, jeżeli właściwy organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uzna się uprzednio za niewłaściwy w sprawie (art. 199¹ KPC)². Należy zaznaczyć, że regulacja art. 199¹ KPC nie rozszerza zakresu przedmiotowego sprawy cywilnej, a jedynie stanowi negatywną przesłankę odrzucenia pozwu pomimo niedopuszczalności drogi sądowej, tym samym zapobiegając tworzeniu się tzw. negatywnych sporów kompetencyjnych³.

Sytuację powyższą należy odróżnić od spraw, kiedy decyzja administracyjna zostanie przeniesiona do postępowania cywilnego. Tego typu sytuacja może mieć miejsce w niektórych postępowaniach odrębnych (np. z zakresu ubezpieczeń społecznych). Specyfika powyższych postępowań zakłada ich dwuetapowość. Pierwszy etap kończy się wydaniem decyzji administracyjnej, natomiast drugi etap swój początek bierze w dniu złożenia odwołania od takiej decyzji do sądu powszechnego. Wtedy też dochodzi do przeobrażenia sprawy administracyjnej w sprawę cywilną o charakterze formalnoprawnym.

Sąd cywilny nie jest związany ustaleniami faktycznymi dokonanymi przez organ administracji publicznej – brak jest bowiem analogicznej podstawy dla spraw administracyjnych, tak jak dla spraw karnych (art. 11 KPC).

Wzajemny wpływ postępowań widoczny jest także w regulacji art. 177 KPC. Zgodnie z § 1 pkt 3 tego artykułu sąd może zawiesić postępowanie z urzędu (tj. nie ma takiego obowiązku i nie jest związany wnioskiem stron), jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od uprzedniej decyzji organu

¹ Ł. Błaszczak, [w:] *Postępowanie cywilne*, E. Marszałkowska-Krześ (red.), Warszawa 2013, s. 17.

² Podobnie: art. 66 § 4 KPA.

³ Ł. Błaszczak, [w:] *Postępowanie cywilne*, E. Marszałkowska-Krześ (red.), Warszawa 2013, s. 18.

administracji publicznej. Powodem zawieszenia będzie wówczas przyczyna o charakterze prejudycjalnym. Należy podkreślić, że dana decyzja administracyjna musi być decyzją ostateczną, tj. taką decyzją, od której nie służy odwołanie. W doktrynie przyjmuje się, że tego typu zawieszenie może mieć miejsce wtedy, gdy treść ostatecznej decyzji administracyjnej stanowi konieczny element podstawy rozstrzygnięcia merytorycznego lub formalnego sprawy cywilnej¹.

Jeżeli postępowanie administracyjne nie zostało jeszcze wszczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony, sąd wyznaczy termin do wszczęcia postępowania, w innych wypadkach może zwrócić się do właściwego organu (art. 177 § 2 KPC).

III. Postępowanie cywilne a postępowanie karne

Wzajemne relacje pomiędzy postępowaniem cywilnym a karnym zależne są w głównej mierze od etapów toczących się postępowań. Zgodnie bowiem z regulacją art. 11 KPC ustalenia wydane w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. W związku z tym dla postępowania cywilnego znaczenie będzie mieć dopiero efekt zakończonego postępowania karnego w postaci prawomocnego skazującego wyroku sądu karnego.

Szczególna moc wiążąca prawomocnego skazującego wyroku karnego w postępowaniu cywilnym określana jest jako prejudycjalność wyroku karnego (*sensu largo*) i odnosi się tylko do ustaleń co do popełnienia przestępstwa², czyli ustaleń dotyczących przypisanego czynu oraz jego kwalifikacji prawnej zawartych w sentencji wyroku³. W konsekwencji nie są wiążące dla sądu cywilnego inne ustalenia faktyczne sądu karnego, dotyczące okoliczności ubocznych, wykraczających poza elementy stanu faktycznego przestępstwa.

Orzeczenia stwierdzające popełnienie czynu niestanowiącego przestępstwa (np. wykroczenia) nie wiążą sądu cywilnego. Tak samo, poza zakresem art. 11 KPC pozostawać będą orzeczenia uniewinniające oskarżonego, czy też umarzające postępowanie.

¹ J. Bodio, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1–729, A. Jakubecki (red.), wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex, komentarz do art. 177, uwaga 5.

² T. Ereciński, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze, T. Ereciński (red.), wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex, komentarz do art. 11, uwaga 1.

³ W. Broniewicz, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016, s. 49.

W przypadku gdyby ustalenia wyroku karnego mogłyby wywrzeć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej, a postępowanie karne nie zostało jeszcze wszczęte lub nie jest ukończone, to sąd rozpatrujący sprawę cywilną powinien zawiesić postępowanie (na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 KPC).

Istotne jest także zagadnienie dotyczące wpływu orzeczenia wydanego w ramach postępowania cywilnego na postępowanie karne. Zgodnie z art. 365 § 1 KPC orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej. Natomiast zgodnie z brzmieniem art. 365 § 2 KPC – KPK reguluje, w jakim zakresie orzeczenia sądu cywilnego nie wiążą sądu karnego. Zgodnie z wyrażoną w KPK zasadą samodzielności jurysdykcyjnej sądów karnych, sądy te rozstrzygają samodzielnie zagadnienia faktyczne i prawne, nie będąc tym samym związane rozstrzygnięciem innego sądu lub organu. Niemniej jednak w myśl art. 8 § 2 KPK prawomocne rozstrzygnięcia sądu kształtujące prawo lub stosunek prawny są wiążące. Co za tym idzie, tylko konstytucyjne orzeczenia sądów dotyczące ustanowienia, zmiany lub zniweczenia uprawnienia określonego podmiotu bądź stosunku prawnego łączącego określone podmioty¹ sąd karny jest zobligowany brać pod uwagę. Należy więc przyjąć, że pozostałe rodzaje orzeczeń sądów cywilnych, tj. rozstrzygnięcia zasądzające świadczenie oraz ustalające istnienie prawa lub stosunku prawnego nie będą stanowiły orzeczeń wiążących w postępowaniu karnym.

Orzecznictwo

- Zakres wiązania sądu cywilnego prawomocnym wyrokiem skazującym dotyczy tylko i wyłącznie ustaleń co do okoliczności popełnienia przestępstwa zawartych w sentencji wyroku; moc wiążącą w postępowaniu cywilnym mają bowiem jedynie ustalenia co do popełnienia przez oskarżonego czynu, który wypełnia dyspozycję normy karnej i został mu przypisany jako przestępstwo. Sąd nie jest natomiast związany innymi ustaleniami sądu karnego, a zwłaszcza ustaleniami dotyczącymi przyczynienia się osoby trzeciej. Zagadnienie przyczynienia się poszkodowanego do powstania szkody stanowi domenę sądu cywilnego (art. 362 KC) i dlatego badanie okoliczności, czy poszkodowany przyczynił się do powstania szkody, nie może być wyłączone spod kognicji tego sądu. Nie można przy tym wyłączyć, że w wyniku badania tej okoliczności sąd cywilny, w związku z poczynionymi ustaleniami, mniej korzystnymi dla poszkodowanego od ustaleń w wyroku karnym, dojdzie do wniosku, że poszkodowany

¹ M. Kurowski, [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, D. Świecki (red.), wersja elektroniczna, dostęp SIP Lex, komentarz do art. 8, uwaga 2.

do powstania szkody się nie przyczynił (wyr. SA w Warszawie z 6.7.2018 r., I ACa 264/17, Legalis).

- Ujawnienie się czynu, którego ustalenie w drodze karnej mogłoby wywrzeć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej zachodzi wtedy, gdy fakt popełnienia przestępstwa ma prejudycjalne znaczenie dla odpowiedzialności cywilnej pozwanego. Taka sytuacja występuje z reguły w sprawach, w których dochodzone są roszczenia z czynów niedozwolonych. Jeżeli podstawa odpowiedzialności pozwanego jest inna (np. niewykonanie umowy), to choćby czyn stanowił przestępstwo, fakt ten nie wpływa na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej. Zawieszenie postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 KPC zazwyczaj związane jest z unormowaniem z art. 11 KPC, przewidującym związanie sądu w postępowaniu cywilnym ustaleniami prawomocnego wyroku karnego skazującego co do popełnienia przestępstwa. Jednakże zawieszenie postępowania w oczekiwaniu na wydanie wyroku karnego powinno wchodzić w grę wyjątkowo (wyr. SA w Gdańsku z 8.3.2018 r., V ACa 545/16, Legalis).
- Sam wyrok w sprawie karnej nie jest środkiem dowodowym w procesie cywilnym. Nie wiąże również sądu cywilnego w zakresie ustalonych w nim faktów na mocy art. 11 KPC. Przepis ten odnosi się bowiem jedynie do wyroków skazujących, nie zaś do wszelkiego rodzaju orzeczeń wydanych przez sądy karne (post. SN z 12.10.2017 r., IV CZ 62/17, Legalis).
- Decyzja podjęta przez organ administracji publicznej w sprawie należącej do kompetencji tej administracji wiąże sądy w postępowaniu cywilnym w zakresie objętym jej rozstrzygnięciem. W postępowaniu cywilnym sądy nie są władne badać prawidłowości podjęcia decyzji administracyjnej, w szczególności czy istnieją przesłanki, które w świetle przepisów prawa materialnego stanowiły podstawę jej podjęcia. Dzieje się tak niezależnie od treści uzasadnienia decyzji. Decyzja jest w zakresie objętym jej treścią – bez względu na motywy jej podjęcia wyrażone w uzasadnieniu – wyrazem stanowiska organu administracji publicznej wiążącym sądy w postępowaniu cywilnym (wyr. SA w Warszawie z 10.12.2015 r., VI ACa 1807/14, Legalis).
- W naszym systemie prawnym obowiązuje zasada związania sądów prawomocną (ostateczną) decyzją administracyjną. Zasada ta doznaje ograniczenia jedynie w przypadku bezwzględnej nieważności decyzji administracyjnej (wyr. SN z 13.8.2015 r., I CSK 592/14, Legalis).

§ 5. Pojęcie i kryteria wyodrębnienia sprawy cywilnej

Pojęcie sprawy cywilnej zostało uregulowane w art. 1 KPC. Zgodnie z przedmiotowym przepisem sprawami cywilnymi są sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz inne sprawy, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych.

Ze względu na strukturę danej regulacji, można dokonać podziału spraw cywilnych na sprawy:

- 1) z zakresu stosunków materialnoprawnych (tj. z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy);
- 2) sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz
- 3) inne sprawy niebędące sprawami z zakresu stosunków materialnoprawnych czy z zakresu ubezpieczeń społecznych.

Biorąc pod uwagę pierwszą grupę spraw cywilnych, stwierdzić należy, że są to sprawy będące sprawami cywilnymi ze swojej natury i wskazania kodeksowego, tzn. będą wiązały się z ochroną praw podmiotowych wynikających ze stosunków prawnych nie tylko prawa cywilnego, ale również rodzinnego i opiekuńczego, a także prawa pracy.

Druga grupa, tj. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, nie spełniają kryterium materialnoprawnego właściwego dla spraw omówionych powyżej, niemniej jednak są sprawami cywilnymi z tzw. wskazania kodeksowego – zostały one wyodrębnione z grupy trzeciej będącej sprawami cywilnymi jedynie w znaczeniu formalnoprawnym, dlatego też zasadne jest ich wyodrębnienie w niniejszym podziale.

Trzecią grupę stanowią sprawy, które nie dotyczą ochrony praw podmiotowych wynikających ze stosunków materialnoprawnych właściwych dla prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego czy prawa pracy. Innymi słowy, do tej grupy zaliczać należy wszystkie te sprawy, które nie są sprawami cywilnymi ze swej natury, ani wskazania kodeksowego, jednakże odrębna ustawa nakazuje je za takie uznać¹.

Podsumowując, sprawy cywilne można podzielić na sprawy cywilne w znaczeniu materialnoprawnym (sprawa cywilna *sensu stricto*), tj. sprawa z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy oraz na sprawy cywilne w znaczeniu formalnoprawnym (sprawa cywilna *sensu largo*), które pomimo tego, że nie są sprawami cywilnymi ze swej natury, zostały przekazane na mocy przepisu szczególnego do rozpoznania.

Orzecznictwo

- Istota sprawy cywilnej wiąże się z równouprawnieniem stron występujących w procesie. Ustalenie, czy sprawa ma cywilnoprawny charakter, a także czy należy do drogi sądowej, wymaga odniesienia się do dwóch kryteriów, tj. równorzędności stron, jak też do ekwiwalentności świadczeń. Odwołanie się do tych kryteriów pożądane jest zwłaszcza wtedy, gdy w danym sporze nakłada-

¹ Ł. Błaszczak, [w:] Meritum. Postępowanie cywilne, E. Marszałkowska-Krześ (red.), Warszawa 2017, s. 29.

ją się stosunki cywilnoprawne i administracyjne, co może utrudniać właściwe zakwalifikowanie sprawy. W sensie materialnoprawnym sprawami cywilnymi są sprawy, w których ochrona prawna jest przewidziana ze względu na stan prawny oraz prawa i obowiązki podmiotów stosunków prawnych o charakterze równorzędnym. Sprawa nie będzie miała natomiast charakteru cywilnoprawnego, jeżeli jeden z podmiotów wyposażony zostanie w funkcje władcze. Przyznanie jednej ze stron władzy zwierzchniej w ramach działalności Państwa oznacza, że sprawa będzie mogła być uznana za cywilną jedynie na podstawie kryterium formalnoprawnego. Taki charakter mają sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych (post. SN z 10.4.2018 r., I UK 55/17, Legalis).

- Podnieść należy, że kwalifikacja danej sprawy, jako sprawy cywilnej (art. 1 KPC), uzależniona jest pierwszorzędnie od materialnego charakteru stosunku prawnego istniejącego pomiędzy stronami, definiowanego przede wszystkim na płaszczyźnie pozycji stron tego stosunku, źródła zobowiązania, jak i charakteru świadczenia (wyr. SA w Szczecinie z 1.12.2016 r., I ACa 741/16, Legalis).
- Podkreślić przy tym należy, że niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi wówczas, gdy sprawa nie ma charakteru sprawy cywilnej lub gdy sprawa ze swej istoty ma wprowadzić charakter sprawy cywilnej, jednakże z mocy wyrażonego przepisu została przekazana do właściwości innego organu niż sąd powszechny. Na gruncie prawa polskiego sprawą cywilną jest sprawa, w której ochrona prawna ma polegać na wywołaniu skutku prawnego w zakresie stosunku prawno-cywilnego w szerszym tego słowa znaczeniu, np. sprawy rodzinne, osobiste, majątkowe, powództwa z prawa pracy, prawa ubezpieczeniowego pod warunkiem, że wystąpią elementy istotne dla sprawy cywilnej – strony występują w charakterze równoprawnionych podmiotów. Sprawa ma charakter sprawy cywilnej, jeżeli treść łączących strony stosunków prawnych, obejmująca ich wzajemne prawa i obowiązki albo tworząca dany stan prawny, zakłada potrzebę ochrony interesów uczestniczących w nich podmiotów. Sprawa cywilna wymaga przy tym pozostawania dwóch lub więcej podmiotów w stosunku prawnym, regulowanym przepisami kodeksu cywilnego i innymi ustawami, którego podmioty – w wypadku sporu – występują jako równorzędni partnerzy. Jeżeli natomiast jeden z nich uzyskuje pozycję podmiotu działającego z mocy swojej władzy zwierzchniej, to stosunek taki nie jest stosunkiem cywilnoprawnym (wyr. SA w Łodzi z 8.5.2015 r., I ACa 1671/14, Legalis).

§ 6. Pojęcie drogi sądowej

Droga sądowa, to kompetencja sądów powszechnych do rozpoznawania spraw cywilnych w rozumieniu art. 1 KPC. Powyższa definicja wynika z art. 2 § 1 KPC, który stanowi, że do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, o ile sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy.

Wobec powyższego, stwierdzić należy, że definicja drogi sądowej zderzona jest poprzez zakres sprawy cywilnej, a więc regulację zawartą w art. 1 KPC, określającym ramy przedmiotowe drogi sądowej. Powołany wyżej art. 2 § 1 KPC w aspekcie podmiotowym powierza się w głównej mierze rozpoznawaniu przez sądy powszechne. Druga część tego zdania jest natomiast zbędna, ponieważ na chwilę obecną nie istnieją sądy szczególnie powołane do rozpatrywania spraw cywilnych¹. Wzmianka o Sądzie Najwyższym jest z kolei konsekwencją pozycji ustrojowej tego sądu w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości (art. 1 pkt 1 ustawy o SN²).

Droga sądowa zaliczana jest do grupy bezwzględnych przesłanek procesowych, tj. takich, które nie podlegają czynności dyspozycyjnym stronom, a ich brak skutkuje nieważnością postępowania. Omawiana przesłanka może mieć zarówno charakter pozytywny, tj. gdy sąd powszechny będzie posiadał kompetencję do rozpoznania sprawy cywilnej lub negatywny – tzw. niedopuszczalność drogi sądowej, która skutkować będzie albo odrzuceniem pozwu – (gdy jej brak będzie miał charakter pierwotny) albo umorzeniem postępowania – (przy jej braku o charakterze następczym).

Orzecznictwo

- Dopuszczalność drogi sądowej to podstawowa przesłanka możliwości domagania się ochrony prawnej w ramach postępowania przed sądami. Jej brak uniemożliwia realizację żądania ochrony przez sąd. Niedopuszczalność drogi sądowej wystąpi, gdy sprawa nie ma charakteru sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 i art. 2 KPC albo też do jej rozpoznania właściwy jest inny organ wskazany w ustawie (post. SN z 10.4.2018 r., I UK 55/17, Legalis).
- Dopuszczalność drogi sądowej zależy od podstawy faktycznej, na której powód opiera swoje żądanie. Jeżeli roszczenie oparte jest na zdarzeniach prawnych wywołujących skutki cywilnoprawne, to droga sądowa jest dopuszczalna – dotyczy to także żądania zasądzenia świadczeń o charakterze publicznoprawnym (post. SN z 19.3.2018 r., II CSK 640/17, Legalis).
- Rozważając dopuszczalność drogi sądowej sąd nie bada istnienia prawa podmiotowego, ani nie rozważa, czy zgłoszone przez powoda roszczenie jest usprawiedliwione prawem materialnym. Do wytoczenia procesu nie jest potrzebne obiektywne istnienie prawa, konieczne jest jedynie twierdzenie o jego istnieniu. Sąd powinien wyjaśnić czy prawo podmiotowe, o istnieniu którego twierdzi powód, odpowiada pojęciu „sprawa cywilna” w rozumieniu art. 1 i 2 KPC. Jeżeli, według twierdzeń powoda zawartych w pozwie, między nim a pozwanym istnieje stosunek cywilnoprawny, droga sądowa jest dopuszczalna i pozew nie może być odrzucony z powodu jej braku (wyr. SN z 17.6.2016 r., IV CSK 655/15, Legalis).

¹ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 40.

² Ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 825).

- Stwierdzenie dopuszczalności drogi sądowej z oczywistych względów nie przesądza skuteczności roszczenia dochodzonego na tej drodze. Dopuszczalność drogi sądowej w określonej sprawie oraz możliwość uzyskania w postępowaniu sądowym ochrony prawnej to dwie różne kwestie (wyr. SN z 28.10.2010 r., II CSK 227/10, Legalis).

§ 7. Niedopuszczalność drogi sądowej i jej rodzaje

Niedopuszczalność drogi sądowej – to brak kompetencji sądu powszechnego do rozpoznania sprawy cywilnej. Mówiąc inaczej, jest to 9
brak pozytywnej przesłanki dopuszczalności drogi sądowej. Owa przesłanka jest uwzględniana przez sąd z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 KPC). W przypadku rozpoznania sprawy mimo braku istnienia pozytywnej przesłanki procesowej w postaci dopuszczalności drogi sądowej (bez względu na to czy niedopuszczalność drogi sądowej miała charakter pierwotny czy następczy), zachodzić będzie nieważność postępowania (art. 379 pkt 1 KPC).

Można wyróżnić następujące podziały niedopuszczalności drogi sądowej:

- 1) ze względu na moment powstania negatywnej przesłanki procesowej wyróżnia się niedopuszczalność drogi sądowej:
 - a) **pierwotną niedopuszczalność drogi sądowej** – droga sądowa jest niedopuszczalna już w momencie wszczęcia postępowania; w takim wypadku sąd powinien odrzucić pozew albo wniosek; wyjątkiem jest art. 199¹ KPC, a także art. 464 § 1 KPC, zgodnie z którym odrzucenie pozwu nie może nastąpić z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, gdy do rozpoznania sprawy właściwy jest inny organ. W tym wypadku sąd przekaże mu sprawę (w drodze postanowienia),
 - b) **następczą niedopuszczalność drogi sądowej** – pozytywna przesłanka drogi sądowej istniała w momencie wszczęcia postępowania, jednakże odpadła w jego toku; wtedy też sąd powinien umorzyć postępowanie;
- 2) ze względu na możliwość przekształcenia przesłanki negatywnej w przesłankę pozytywną:
 - a) **bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej** – sprawa nie jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 KPC lub fakt faktem spełnia przesłanki bycia sprawą cywilną, jednakże z mocy przepisów szczególnych sądy powszechne nie są kompetentne do jej rozstrzygnięcia (art. 2 § 3 KPC),

b) względna niedopuszczalność drogi sądowej:

- **czasowa niedopuszczalność drogi sądowej** – inaczej warunkowa; sprawa cywilna może być rozpoznana przez sąd powszechny dopiero po podjęciu innych czynności celem jej załatwienia/ wyczerpania możliwości podejmowania działań przed innym uprawnionym organem (np. w wyniku postępowania reklamacyjnego),
- tzw. **przemienność drogi sądowej** – sytuacja, gdy podmiot ma możliwość dochodzenia ochrony swoich praw przed różnymi organami, a także ma prawo wyboru, z którego sposobu skorzysta (np. art. 242 KP).

Orzecznictwo

- Bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi wówczas, gdy sprawa – na skutek jej „niecywilnego” charakteru lub w związku z obowiązującym przepisem prawa – w żadnym wypadku nie może być załatwiona przez sąd powszechny. Niedopuszczalność względna, występująca w polskim ustawodawstwie sporadycznie, wynika z pozostawienia osobie uprawnionej możliwości wyboru drogi – sądowej lub przed innym organem – na której chce realizować przysługujące jej prawo podmiotowe. Możliwość takiego wyboru musi być jednak przewidziana w konkretnym przepisie ustawy (dekretu). Można mówić o nie dopuszczalności drogi sądowej w zakresie całego powództwa albo tylko jego części. W efekcie mimo przynależenia danej sprawy do drogi sądowej, droga ta może być – w części istotnej dla orzeczenia o całości żądania niedopuszczalna (wyr. SA w Poznaniu z 25.1.2017 r., III AUa 568/16, Legalis).
- Odrzucając pozew z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, sąd nie może poprzestać na stwierdzeniu, że przedstawiona mu do rozpoznania sprawa, nie jest sprawą cywilną, lecz powinien w uzasadnieniu swego orzeczenia wskazać sąd, do którego właściwości rozpoznania tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone (wyr. SN z 24.9.2012 r., I PK94/12, Legalis).
- W sprawie, w której pasażer domaga się od przewoźnika lotniczego odszkodowania za opóźniony lot na podstawie art. 7 Rozporządzenia (WE) Nr 261/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.2.2004 r. ustanawiającego wspólne zasady odszkodowania i pomocy dla pasażerów w przypadku odmowy przyjęcia na pokład albo odwołania lub dużego opóźnienia lotów, uchylającego Rozporządzenie (EWG) Nr 295/91 (Dz.Urz. UE L Nr 46, s. 1) zachodzi przemienność drogi postępowania przed sądami powszechnymi lub przed Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego (uchw. SN z 7.2.2014 r., III CZP 113/13, Legalis).